

Шевченко М. О.,
кандидат філософських наук, старший викладач,
Київський національний університет культури
і мистецтв (Україна, Київ), mirdzen@yahoo.com

ПРОБЛЕМА КОНТРОЛЬОВАНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ ЛЮДИНИ

Розглядається вплив нано-, біо-, інфо-, когнітивних технологій на еволюцію людини та її адаптацію до середовища. Не зважаючи на оптимізм трансгуманістів автор вважає, що контроль над людською психосоматикою є неможливим і небезпечним. Обґрунтування цього положення здійснюється на підставі законів екології, теорії систем, біології, генетики тощо.

Технологічне втручання в людину змінюватиме не лише її саму, воно змінюватиме і середовище її існування згідно закону системності. Синонімами даного закону виступають: закон екологічної кореляції і закон анатомічної кореляції Кью'є. Існування таких взаємозалежностей може запускати ланцюгові реакції, результати яких складно передбачити. Для уникнення таких загроз необхідно здійснити вибір між двома стратегіями мислення: між мисленням, яке орієнтоване на результат і мисленням, яке зосереджується на морально-етичних цінностях. Це в свою чергу ставить питання про взаємовідносини між різними системами цінностей: морально-етичними, прагматичними, естетичними. Складність таких взаємовідносин робить проблему контролю людської природи складно вирішуваною.

Наступним чинником, який впливає на неможливість контрольованої еволюції людини є ефект різної глибини пам'яті систем, які взаємодіють між собою, що впливає на майбутнє і ускладнює його прогноз.

Ключові слова: нано-, біо-, інфо-, когнітивні технології, постлюдина, закон системності, закон екологічної кореляції, закон анатомічної кореляції, ланцюгові реакції, закон системного розходження, біологічний детермінізм, правило прискорення еволюції, самоорганізована критичність, правило Уотсона.

Епоха високих технологій являється новою точкою відліку в еволюції біологічних форм життя і людини зокрема. В даному контексті думка Ф. Ніцше про те, «що людина являється не метою, а тільки дорогою, проміжною ланкою, мостом» [13, с. 98], актуалізується з новою силою.

Можливість контрольованого моделювання людської психосоматики в умовах бурхливого розвитку індустрії хай-тек набирає нових значень, метафор і наслідків, які є досить багатозначними та складно прогнозованими. Разом з тим, думки, які стосуються технологічних перетворень та еволюції людини набувають все більшого поширення у сучасному філософському дискурсі і ставлять цілу низку проблем, які вимагають свого розв'язку. Завдання даної статті полягає у тому, щоб обґрунтувати неможливість повного та однозначного контролю еволюції людської психосоматики високими технологіями.

Питання контрольованої еволюції людської психосоматики досить тісно пов'язане із концепцією постлюдини, яка широко дискутується в сучасних філософських дослідженнях. Поняття постлюдини за умов розвитку технологій постає як новий етап в еволюції людини. «Постлюдина – це людина, модифікована з допомогою новітніх і майбутніх технологій до такого ступеня, що з сучасної загальноприйнятої точки зору вона вже не являється людиною» [14].

Ніцше говорив про людину як перехідну ланку, за якою повинна з'явитись надлюдина. Високі технології сучасності, які претендують на тотальне перетворення людської психосоматики радикально відрізняються від способів трансформації на ніцшеанську надлюдину. «Засоби, які трансгуманісти збираються використати для перетворення на постлюдину включають: молекулярну нанотехнологію, генну інженерію, штучний інтелект (дехто вважає, що штучні інтелекти стануть першими постлюдьми), ліки для зміни настрою, терапію проти

старіння, нейроінтерфейс, програми для управління інформацією, ліки для покращення пам'яті, переносні та вживлювані комп'ютери...» [14].

Однак, чи дозволять такі технологічні форми практик контролювати еволюцію людини та біологічного розмаїття? Відправною точкою для наших міркувань буде твердження Б. Коммонера: «Все пов'язано з усім» [6], яке виражає всезагальний зв'язок між всіма явищами та процесами у природі. Із системної точки зору кожна система являється подвійно структурованою. Ю. А. Урманцев сформулював закон системності, який стверджує, що будь-який об'єкт – об'єкт-система і будь-який об'єкт-система належить хоча б одній родовій системі [15]. Закон системності або *подвійної структурованості* систем означає, що будь-яка система має внутрішню структуру і в той же час являється структурним компонентом значно більшого цілого. Так наприклад, Г. Бейтсон зауважував: «У відносинах між генетикою і морфогенезом ми зіштовхуємось знову і знову з проблемами, які по суті являються *подвійними*. Цей двозначний характер майже кожної проблеми в комунікації узагальнив Уорен Мак-Калок у назві знаменитої роботи «Яким повинно бути число, щоб людина пізнала його, і якою повинна бути людина, щоб пізнати число» [3].

Зв'язок всього з усім із системної точки зору може бути крім того описаний законом екологічної кореляції: «В екосистемі жива речовина та абіотичні компоненти функціонально відповідають один одному, випадання однієї частини системи неминує призводити до виникання пов'язаних з нею інших частин екосистеми та функціональних змін» [10]. Даний закон являється універсальним, оскільки стосується не тільки екосистем, але й окремих організмів. На рівні організмів даний закон був сформульований Ж. Кью'є: «Спеціалізація окремого органу будь-якої тварини до певного способу життя викликає відповідні модифікації інших органів того ж організму, що дозволяє йому більш успішно виконувати певні функції» [5].

Ми можемо припускати, що обидва закони: закон екологічної кореляції та закон анатомічної кореляції на якомусь більш абстрактному рівні виражають наявність одних і тих же механізмів характерних для систем будь-якого типу. Існування таких взаємозалежностей між різними елементами однієї і тієї ж системи служить тригером, який може запускати ланцюгові реакції (лавиноподібні процеси) у системах. Втручання в такі системні механізми при допомозі індустрії високих технологій створює загрозу не тільки для системи, але і для її оточення, оскільки передбачити розміри і напрям лавиноподібних процесів, наявність яких підтверджується законом екологічної кореляції представляється неможливим.

Системний характер еволюційних процесів вимагає нового типу мислення, який відрізнявся б від інструментального/прагматичного світогляду, котрий обумовлений бурхливим розвитком хай-тек. Два типи мислення: 1) мислення, яке орієнтоване на результат (прагматизм); і 2) мислення, яке орієнтоване на контексти в яких результат стає «побічним» та закономірним наслідком такого підходу. Прикметною особливістю другої стратегії мислення є те, що вона апелює до ціннісних аспектів людини, дослідження

тощо. Відмінність між цими стратегіями досить точно висловив В. Франкл «Той, хто проголошує насолоду як принцип, робить із неї предмет форсованого наміру або навіть об'єкт форсованої рефлексії, гіперрефлексії, як ми її називаємо, той не дає їй бути тим, чим вона повинна бути: результатом. Але саме це перетворення насолоди як результату в насолоду як об'єкт наміру призводить до втрати самої насолоди; принцип насолоди розбивається об самого себе» [16]. Думка В. Франкла має значно ширше застосування як аналогія, котру можна поширити на велику кількість систем, зокрема, Г. Бейтсон сформулював її в значно абстрактнішому розумінні: «Для дії, яка планується ми повинні знайти *цінність*, імпліцитну і синхронну як самій дії, а не окрему від неї в тому сенсі, що дія повинна отримати свою цінність при співвіднесенні з майбутньою ціллю» [2, с. 44]. Таким чином, когнітивні стратегії, які орієнтуються на контекст містять у собі ціннісну складову, яка дозволяє взаємопов'язувати між собою етичні цінності із цінностями прагматики.

Закон системності Ю. А. Урманцева має ряд варіацій. Один із перших варіантів даного закону був сформульований А. А. Богдановим як *закон системного розходження*, котрий стверджує, що системне розходження містить у собі тенденцію розвитку, спрямовану на формування додаткових взаємозв'язків [4, с. 21]. Відповідно до такого розуміння даного закону можна привести аналогію. Симптом не являється тільки частиною пацієнта, він є результатом реакції пацієнта на середовище/контекст, саме тому підходи, які будуються на роботі із симптомом пацієнта без врахування контексту (психоаналіз) є часто неефективними і довготривалими. З іншого боку системна стратегія передбачає, що симптом є не тільки складовою пацієнта, але й являється частиною середовища пацієнта і здійснюючи певні перетворення контексту можна ліквідувати симптом. Цю точку зору пояснює Джефрі Зейг: «Зміни можуть бути здійснені через роботу із симптомом, особистістю, соціальною системою або комбінацію цих факторів. Часто відбуваються системні відхилення від стратегічної зміни. Наприклад, якщо видозмінюється симптом, це породжує зміни в особистості та соціальній системі (ср. Lankton, 1985). І навпаки, по мірі того як терапевт змінює особистість і соціальні умови, змінюється симптом» [7]. Такі ситуації, – а вище зазначена аналогія покликана описати їх, – при яких параметр порядку і перемінні величини системи взаємообумовлюють один одного описуються моделлю Г. Хакена [17, с. 23, 73]. Розширюючи дану аналогію ми можемо сказати, що проблема контрольованої еволюції людини не обумовлюється лише взаємовідносинами між людиною, технологіями і середовищем її існування. Дана проблема ставить крім того, питання про взаємовідносини між різними системами цінностей: морально-етичними, прагматичними, естетичними. Складність таких взаємовідносин робить проблему контролю людської природи складно вирішуваною.

На думку В. Ф. Чешко еволюція людської психосоматики стає або стала контрольованою внаслідок того, що сучасні технології мають здатність змінювати геном людини, її ментальність та світосприйняття. Він пише, що стратегії біовлади ставши тотальними в епоху генно-інженерних технологій «приймають на

себе функції соціоекологічного середовища, визначаючи наперед стратегію поведінки в цьому світі» [18, с. 21]. Протилежну точку зору з даного питання висловлює Р. Левонтін «Голослівне твердження про особливі автономні властивості ДНК являється прелюдією на шляху до наступного кроку у створенні такої картини світу, в якій всім править ДНК. Дана картина просто є молекулярною версією біологічного детермінізму, на якому, починаючи з дев'ятнадцятого століття, в основному будувались пояснення властивостей організмів, особливо – людей» [8]. Далі у своїй статті Левонтін підкреслює, що: «Організм неможна «вирахувати» за його ДНК, тому що і сам організм за ДНК себе не вираховує» [8]. Іншими словами природа залишає місце для випадкових процесів, для того щоб можна було уникати жорсткої детермінації процесів.

Інша причина неможливості повного контролю еволюції психосоматики людини полягає у тому, що розвиток індустрії хай-тек, який включає у себе революції в таких галузях як нанотехнології, штучний інтелект, робототехніка, біохімія, генна інженерія тощо, призводить до збільшення кількості взаємозв'язків як у системах, так і між системами різного типу – від організму людини до глобального соціуму. Такий ріст взаємозв'язків призводить не стільки до збільшення контролю скільки до все більшого ускладнення систем та непередбачуваних сценаріїв їх еволюції. Важливим наслідком такого ускладнення систем являється феномен зростання темпів еволюції, який описується *правилом прискорення еволюції*: «Зі зростання складності організації біосистем тривалість існування виду в середньому скорочується, а темпи еволюції зростають» [10].

Правило прискореної еволюції досить тісно пов'язане із двома закономірностями характерними для складних систем. По перше – із явищем самоорганізованої критичності і по друге – із феноменом пам'яті систем.

«Самоорганізована критичність (СОК), являється природним станом, в який розвивається нелінійна дисипативна система, з низькою чутливістю до початкових умов. В загальному випадку, механізм зовнішнього впливу спрямовує систему до критичного стану, де енергія розсіюється нерегулярно в лавиноподібні події. Такі нелінійні дисипативні системи також називають складними системами, які складаються із множини взаємозв'язаних частин, які взаємодіють нелінійним чином» [1, с. 37]. З даного визначення ми бачимо, що передумовами самоорганізованої критичності являються велика кількість взаємозв'язків між елементами системи і низька чутливість до початкових умов, що дозволяє запускати у складних системах лавиноподібні процеси різних масштабів. Самоорганізована критичність виступає ще однією характеристикою, котра зменшує можливість контрольованої еволюції.

Б. Мадельброт критикуючи традиційні точки зору на аналіз таких складних систем як фінансові ринки, показав, що цінові коливання (перемінні системи) не тільки являються залежними одна від одної, але і мають різну глибину пам'яті, яка робить ринкові системи такими непередбачуваними. «...Насправді, – пише він, – наявний інший, фрактальний вид статистичної залежності, або «довгострокова пам'ять»... різні види цінових серій відрізняються різним ступенем пам'яті.

Деякі – довготривалою, інші ж мають «слабку» пам'ять. Чим це пояснюється, поки що не зовсім зрозуміло, але можна зробити припущення. Те, що компанія робить сьогодні – злиття, відокремлення або виведення на ринок нового, важливого для неї товару, – визначає її стан через десять років» [9, с. 43–44].

Ми можемо сказати, що радикальні трансформації людської психосоматики неможливі по цілому ряду причин і деякі із них були наведені вище, однак хотілося б звернути увагу ще на одну генетичну закономірність – *правило Уотсона*. Суть даного правила зводиться до того, що ознаки організму мають різну швидкість еволюції, що призводить до неможливості одночасних змін більшості або всіх ознак організму; «наслідок правила Уотсона – існування майже у будь-якого організму примітивних і високоспеціалізованих ознак» [12]. Це правило є генетичним аналогом цінкових серій Мандельброта.

У такий спосіб ми можемо зробити кілька важливих висновків щодо втручання індустрії високих технологій у сферу людської психосоматики: 1) радикальне перетворення психосоматики людини неможливе внаслідок складності таких систем як генотип, фенотип та їх взаємовідносин між собою і середовищем (подвійна структурованість систем); 2) існування ефекту довготривалої пам'яті у складних системах; 3) внаслідок обмежень, які накладаються на біологічні системи правилом прискореної еволюції та правилом Уотсона; 4) існування систем цінностей, які будуть протидіяти тотальному втручанню високих технологій у психосоматику людини.

Список використаних джерел

1. Aschwanden M. 2011, Self-Organized Criticality in astrophysics. The Statistics of Nonlinear Processes in the Universe. Springer-Verlag, Berlin Heidelberg, 2011.
2. Бейтсон Г. Шаги в направлении экологии разума. Избранные статьи по психиатрии. Изд. 3-е. – М.: Комкнига, 2010. – 248 с.
3. Бейтсон Г., Бейтсон М. К. Ангелы страшатся. – М.: Технологическая школа бизнеса, 1994 – 216 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.klex.ru/i1>
4. Богданов А. А. Тектология: Всеобщая организационная наука. В 2-х кн.: Кн.2. – М.: Экономика, 1989. – 351 с.
5. Закон анатомической корреляции [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ximicat.com/info.php?id=8233>
6. Законы экологии Коммонера [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ecolog/441/>
7. Зейг Дж. К. Испытание Эриксоном: Личность мастера и его работа. – М.: Независимая фирма «Класс», 1999. – 192 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.klex.ru/13w>
8. Левонтин Р. Эра ДНК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://scepsis.ru/library/id_2629.html
9. Мандельброт Б., Хадсон, Ричард Л. (Не)послушные рынки: фрактальная революция в финансах. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2006. – 400 с.
10. Микитюк О. М., Грицайчук В. В., Злотин О. З., Маркина Т. Ю. Основы экологии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://geoknigi.com/book_view.php?id=351
11. Микитюк О. М., Грицайчук В. В., Злотин О. З., Маркина Т. Ю. Основы экологии. Основні екологічні закони: Навчальний посібник. – 2-е вид., стереотипне. – Харків: «ОБС», 2004. – 144 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://geoknigi.com/book_view.php?id=377
12. Молекулярная биология и генетика. Толковый словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/genetics/14149/>
13. Ницше Ф. Генеалогия морали. – СПб.: Издательская Группа «Азбука-классика», 2010. – 224 с.
14. Постчеловечество [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transhumanism-russia.ru/content/view/43/47/>
15. Урманцев Ю. А. Девять плюс один этюд(ов) о системной философии. Синтез мировоззрений [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sci.aha.ru/ots/index.htm>
16. Франкл В. В борьбе за смысл [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hpsy.ru/public/x2710.htm>
17. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: учение о взаимодействиях. – Москва-Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2003. – 320 с.
18. Чешко В. Ф., Глазко В. И. High Hume (Биовласть и биополитика в обществе риска). Учебное пособие. – М., 2009. – 319 с.

References

1. Aschwanden M. 2011, Self-Organized Criticality in astrophysics. The Statistics of Nonlinear Processes in the Universe. Springer-Verlag, Berlin Heidelberg, 2011.
2. Bejtson G. Shagi v napravlenii jekologii razuma. Izbrannye stat'i po psihiatrii. Izd. 3-e. – M.: Komkniga, 2010. – 248 s.
3. Bejtson G., Bejtson M. K. Angely strashatsja. – M.: Tehnologicheskaja shkola biznesa, 1994 – 216 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.klex.ru/i1>
4. Bogdanov A. A. Tektologija: Vseobshhaja organizacionnaja nauka. V 2-h kn.: Kn.2. – M.: Jekonomika, 1989. – 351 s.
5. Zakon anatomicheskoy korrelyacii [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ximicat.com/info.php?id=8233>
6. Zakony jekologii Kommonera [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ecolog/441/>
7. Zejg Dzh. K. Ispytanie Jeriksonom: Lichnost' mastera i ego rabota. – M.: Nezavisimaja firma «Klass», 1999. – 192 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.klex.ru/13w>
8. Levontin R. Jera DNK [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://scepsis.ru/library/id_2629.html
9. Mandel'brot B., Hadson, Richard L. (Ne)poslushnye rynki: fraktal'naja revoljucija v finansah. – M.: Izdatel'skij dom «Vil'jams», 2006. – 400 s.
10. Mykytjuk O. M., Grycajchuk V. V., Zlotin O. Z., Markina T. Ju. Osnovy ekologii' [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://geoknigi.com/book_view.php?id=351
11. Mykytjuk O. M., Grycajchuk V. V., Zlotin O. Z., Markina T. Ju. Osnovy ekologii'. Osnovni ekologichni zakony: Navchal'nyj posibnyk. – 2-e vyd., stereotypne. – Harkiv: «OVS», 2004. – 144 s. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://geoknigi.com/book_view.php?id=377
12. Molekuljarnaja biologija i genetika. Tolkovyj slovar' [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/genetics/14149/>
13. Nicshe F. Genealogija morali. – SPb.: Izdatel'skaja Gruppa «Azbuca-klassika», 2010. – 224 s.
14. Postchelovechestvo [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.transhumanism-russia.ru/content/view/43/47/>
15. Urmancev Ju. A. Devjat' pljus odin jetjud(ov) o sistemoj filosofii. Sintez mirovozzrenij [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.sci.aha.ru/ots/index.htm>
16. Frankl V. V bor'be za smysl [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://hpsy.ru/public/x2710.htm>
17. Haken G. Tajny prirody. Sinergetika: uchenie o vzaimodejstvii. – Moskva-Izhevsk: Institut komp'juternyh issledovanij, 2003. – 320 s.
18. Cheshko V. F., Glazko V. I. High Hume (Biovlast' i biopolitika v obshhestve riska). Uchebnoe posobie. – M., 2009. – 319 s.

Shevchenko M. A., candidate of philosophical sciences, senior lecturer, Kyiv National University of Culture and Arts (Ukraine, Kyiv), mirdzen@yahoo.com

The problem of human controlled evolution

In the papers was observing influence of nano-, bio-, info-, cognitive technology on human's evolutions and his adaptations to the environment. Nevertheless the optimism of transhumanists, the author considers that human's controls of psychosomatics will be dangerous and impossible. Justification for it are the laws of ecology, system theory, biology, genetics and others.

Technological intervention in human will be changing not only his nature but his environment in according to systemic law. The synonyms of this law are the law of ecological correlation and Cuvier's anatomical correlation law. The existence of such interdependencies can trigger chain reactions the results of which are difficult to predict. To avoid such threats, it is necessary to make a choice between two strategies of thinking: thinking aimed at the result and thinking oriented towards moral and ethical values. It raises the question of the relationship between different value systems: moral, ethical, pragmatic, and aesthetic. The complexity of such relationships makes the problem of controlling human nature difficult to solve.

The next reason affects the impossibility of controlled evolution is the different depths of memory of systems that interact with each other, which affects the future and complicates its forecast.

Keywords: nano-, bio-, info-, cognitive technology, posthuman, systemic law, the law of ecological correlation, the law of anatomical correlation, chain reactions, the law of systemic divergence, biological determinism, the rule of acceleration of evolution, self-organized criticality, Watson's rule.

* * *

УДК 1:37.01

Кийков О. Ю.,
директор дирекції «Дипсервіс» Генеральної дирекції
з обслуговування іноземних представництв
(Україна, Київ), Kyukov@ukr.net

ФЕНОМЕН МІЖНАРОДНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНУ ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Досліджено феномен освіти в контексті глобалізації, інформаційної революції та мультикультуралізму. Аналізується ідея діалогу, спрямована проти монологічності і монолітності культури класичної епохи. Підкреслюється важливість міжкультурних зв'язків, які забезпечують обмін досвідом і знаннями. Показаний історичний розвиток ідей інтернаціональної освіти в контексті загальних тенденцій розвитку культури і суспільства.

Ключові слова: міжнародна освіта, глобалізація, інформаційна революція, діалог, культура, мультикультуралізм.

Сучасний нам «дух епохи» можна з певними застереженнями означити як «глобально-інформаційний». Дійсно, процеси глобалізації та інформаційної революції закономірно визначають вектори трансформації усіх без винятку сфер життєдіяльності людини і суспільства. Водночас, ці процеси викликали до життя опір локальних культур, викликаний, в свою чергу, небажанням прийняти «як свою» глобалізацію, яка часом набуває руйнівних рис. Щоб уникнути розуміння глобалізації як насильницького процесу уніфікації культур, варто розмежувати її з глобалізмом. Глобалізація – це об'єктивний процес, в якому ми беремо участь не тільки в якості суб'єктів, але і об'єктів. Глобалізму як діяльності ми можемо опиратися, глобалізації ж – ні, оскільки ми є її об'єктами. Втім, це не заважає враховувати її під час розгортання власної діяльності.

Цей процес не є чимось новим для людства. Не дивлячись на те, що багато культур і цивілізацій розвивалися довгий час з помітною часткою ізоляції як в просторово-часовому континуумі, так і в культурному відношенні, між ними все ж виникали різні культурно-економічні зв'язки з різною інтенсивністю. Закономірно, що ці процеси переважно були ініційовані більш розвиненими і могутніми цивілізаціями, які прагнули розширити горизонти свого впливу.

Однак сучасна глобалізація при всіх її масштабах і наслідках – абсолютно унікальний феномен в історії людства. Будучи результатом західноєвропейської експансії аж до XX століття, вона охоплює всю населену частину планети і стає світовим явищем. Захоплюючи час і простір за допомогою новітніх технологій, вона сприяє максимальному рівню зближення різних країн і культур. При цьому глобалізація залишається системним явищем, проникаючи в усі аспекти життя соціуму [13].

Однією з найбільш піддатливих процесам глобалізації сфер виявилася сфера вищої освіти. Сьогодні розробляються питання глобальних ринків освіти і глобальних університетів. Говорячи про проблему глобалізації освіти, дослідник Дж. Томлінсон називає

її моделлю глобального розвитку гегемонії Заходу [14, с. 174]. Однак таке розуміння глобалізації є занадто вузьким і однобоким. Проект глобалізації, який виник на Заході, нині перетворився в справу світової спільноти, його культурні цінності також піддаються впливу інших культур, зокрема відбувається процес гібридизації культур.

Як довів С. Терепищій, у сфері освіти глобалізація сприяє стандартизації навчання під дією нових соціальних технологій [8]. Головним фактором впливу виявилася в першу чергу економічна ідеологія глобалізації, яка виносить на перший план ринок, приватизацію та скорочення частки державного сектора. Українська дослідниця В. Воронкова зазначає: «З одного боку, економічна глобалізація підкреслює імперативи ринкової конкуренції та глобального капіталу в сприянні конвергенції інституційних структур провідних країн і їх систем освіти. З іншого боку, глобальна раціоналізація, хоч і пов'язана з економічними імперативами, підкреслює ідею унітарної культурної системи. Не варто вважати, що всі країни рухаються в бік всесвітньої монолітної структури освіти, хоча через посилення глобальної раціоналізації системи освіти вони багато в чому отримують схожі форми» [2, с. 10].

Аналізуючи дослідження з питання міжкультурної та інтернаціональної освіти в епоху глобалізації, варто відзначити зростання інтересу до цієї теми серед наукового середовища. Міжкультурна освіта в якості наукової проблеми розглядають Д. Бенкс, П. Бателаан, Дж. Дьюї, Р. Хенвей, К. Бейкер, П. Майо, Р. Льюїс. Серед російськомовних виділяються роботи О. Джуринського, Г. Дмитрієва, М. Гусаківського, К. Александрової, серед українських – В. Андрущенко, Л. Гончаренко, О. Гриценко, І. Лощенко, О. Баранкова, Я. Лебедева, А. Рудик, С. Терепищій та ін.

Розглядаючи питання впливу глобалізації на освіту, ми вважаємо своїм обов'язком звернути увагу як на позитивні, так і негативні наслідки цієї тенденції. До перших, безумовно, відноситься зростаюча доступність освіти для різних верств суспільства, саме знання стає більш відкритим. Крім того, спостерігається переорієнтація системи освіти на прикладні спеціальності з урахуванням їх затребуваності на ринку праці. Це означає кінець розбіжностей теорії і практики, розвиток прагматичного підходу до освіти і зміщення акцентів у його ціннісній системі. Так, крім прагматичних цінностей, на перший план виходять питання особистісної самоактуалізації і формування середовища для самореалізації особистості. Освіта повинна в першу чергу прагнути допомогти учневі знайти своє місце в культурі і житті, підтримуючи баланс між загальнозначущими цінностями та індивідуальною світоглядною позицією людини.

Глобалізація освіти сприяє розширенню можливостей задоволення духовних і соціальних потреб людини. З іншого боку, існують також і негативні наслідки її впливу. До них прийнято відносити загострення соціальних нерівностей і збільшення відтоку фахівців за кордон, так як глобалізація є потужним стимулом міграційного процесу. Глобалізація веде до все більшій інтенсифікації міжкультурних зв'язків та комунікацій, а принцип мультикультуралізму (тобто прагнення уникнути уніфікації культур і «плавильного котла») став